

Дејан Д. АНТИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

УДК 94(497.11+497.115+497.7)"18/19"
- оригинални научни рад
DOI: 10.5937/gufv2301007A

ЈУЖНА СТАРА СРБИЈА И МАКЕДОНИЈА У ПОГЛЕДУ СРПСКИХ ПОЛИТИЧКИХ И НАУЧНИХ МИСЛИЛАЦА

Сажетак: *Јужна Стара Србија и Македонија су за српску политичку елиту током XIX па све до прве половине XX столећа представљале области од изузетног геополитичког и геостратешког значаја. Наведене крајеве је и шира српска јавност тога времена доживљавала колевком средњевијевне српске државности и древном земљом немањићких владара. У нашем раду представљен је поглед српске државне и националне политике, као и истакнутих политичких личности, на значај и географски оквир Јужне Старе Србије и Македоније у модерној српској историји. Нарочиту пажњу посветили смо анализи појединих ставова српске интелектуалне елите која се крајем XIX и током XX века бавила проучавањем поменутих области кроз призму друштвено-хуманистичких наука.*

Кључне речи: *Јужна Стара Србија, Македонија, Османско царство, српске земље, Косовски вилајет.*

Ни у једном европском региону на почетку XX века није било толико конфузије и компликација око дефинисања његових територијалних оквира и етничких граница, око утврђивања његовог културолошког и верског карактера, као што је то био случај са историјско-географском регијом Македоније. Наиме, Македонија је као нека врста хеленске државне творевине, односно римско-византијске територијално-управне јединице, постојала јако давно, у периоду антике и раног средњег века. Уколико су и постојали значајни историјски извори који су могли пружити уверљиве информације о обрисима граница старе регије Македоније, са османском инвазијом у југо-источној Европи потпуно су били уништени. Ширењем граница Османског царства, Турци су развијали сопствени територијално-административни систем и управне јединице тог система називали својим именима, трудећи се да се стара имена европских области забораве и избришу (Антић, 2019).

* dejan.antic@filfak.ni.ac.rs

Чак и када су били индиректно приморани на реформе и територијалну реорганизацију земље, султани су својим управним регионима давали имена по важнијим рекама и варошима, али углавном не по именима старих балканских области. Зато ће у XVIII и XIX веку страни путописци за просто-ре Балканског полуострва у којима су некада била актуелна имена области, попут Епира, Тесалије, Тракије, Македоније и других, често користити назив Европска Турска или Османска царевина (Иванић, 1908: 9–11; Spencer, 1851: 1–8; Мекензи и Ирби, 1868: 13).

Поред амбициозних настојања централних власти у Цариграду да неутралишу постојање свести о хришћанском карактеру и старим називима балканских крајева, окупирано становништво је усменом традицијом и предањем чувало сећање на имена својих древних државних простора. Због тога је код Срба упркос вишевековном ропству под Турцима почетком столећа националних револуција и борбе за слободу и даље било живо сећање о Старој Србији и Македонији, земљи прадедова и отачаства немањихких краљева и царева. Захваљујући народним обичајима (Јастребов, 1886), песмама (Карацић, 1894, 54–55) и причама, али пре свега, захваљујући православној цркви и монаштву, свест о слави и величини средњовековног српског царства преношена је генерацијама и пробуђена је идејом о слободи у освит XIX века. Слични модели народне свести функционисали су и код Грка, Бугара и осталих православних народа Балкана.

Када су у питању области Старе Србије и Македоније, оне су према ставу већине тадашњих Срба сматране изворним српским земљама. У време Првог и Другог српског устанка (Стојанчевић, 2006: 56–60), као и у каснијим ратовима за ослобођење, третиране су на исти начин као и остали неослобођени крајеви под туђинском влашћу. Карађорђеви устаници су 1809. године у оквиру плана уједињења српских земаља помињали Стару Србију под којом су подразумевали Косово и Метохију, Рашку и делове данашње Републике Северне Македоније са градовима Скопљем, Дебром, Штипом и Велесом (Попов, 2007: 42–43; Ћоровић, 1990: 26). У српском национално-државном пројекту Кнежевине Србије из времена уставобранитеља под именом „Начертаније”, који је представљао први званичан нацрт о спољној и унутрашњој политици Србије, а чији је аутор био српски министар унутрашњих дела Илија Гарашанин,² наведена је потреба за окупљањем

² Илија Гарашанин (Гарашин код Аранђеловца, 1812 – Гроцка, 1874), српски државник и политичар. Школовао се у грчкој школи у Земуну и у немачкој школи у Ораховици (Банат). Године 1834. примљен је у државну службу као цариник у Вишњици. Као двадесетпетогодишњи момак постаје члан „Совјета књажевства србског” и управник Војног штаба и полицијске канцеларије. Реорганизацијом државне управе формира се Војно одељење при Министарству унутрашњих дела, а Гарашанин постаје његов начелник. За помоћника министра унутрашњих дела постављен је 1842. године, а само годину дана касније (1843) долази на чело овог Министарства и ту остаје све до 1853. године. У време друге владавине Михаила Обреновића био је на челу Министарства иностраних послова и радио на склапању савеза са Црном Гором и Грчком, као и на припреми рата за ослобађање својих сународника. Године 1867. отпуштен је из државне службе и остатак живота провео је на свом имању у Гроцкој (Јовановић, 1933: 325–336; Љушић, 1993: 58–63).

српских земаља: Кнежевине Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Старе Србије у једну државну целину. Под Старом Србијом подразумеване су територије од Рашко-полимске области на северозападу до велешке области на југоистоку (Љушић, 1991: 150; Стојанчевић, 1991: 389–394; Попов, 2007: 48–49). Стара Србија се као део неког будућег српског вицекраљевства помиње и у мемоарима Константина Николајевића,³ српског капућехаје – дипломатског представника у Цариграду из 1848. године (Екмечић, 1987: 29–31; Љушић, 1991: 156–158).

Идентичне ставове имали су и каснији истакнути политички мислиоци међу Србима. Светозар Марковић,⁴ један од главних представника српске левичарске идеје, наводи Стару Србију као земљу коју Кнежевина Србија мора изабавити из турског ропства заједно са Босном и Херцеговином. Социјалистички настројен Васо Пелагић⁵ противио се прихватању провинцијских назива за окупиране српске земље и инсистирао на прихватању термина „општа Србија” за све српске крајеве под турском влашћу, што се односило и на област Старе Србије и Македоније, док је истакнути српски либерал Јован Ристић⁶ у свом сагледавању географског простора Старе Србије потпуно занемарио термин Македонија јер је под њим сматрао само један предео Старе Србије попут Косова и Метохије и Рашке области (Стојанчевић, 2004: 60).

Питање Старе Србије и Македоније било је посебно актуелно и у време српско-турских ратова 1875–1878. године, нарочито након слома турске власти и пада Ниша и Софије под српску, односно руску власт (Екмечић, 2008: 296–297). Тада је руско државно руководство од политичког врха Кнежевине Србије тражило да изнесе своје мишљење о будућој српско-турској граници. У свом образложењу које се темељило на геополитичким, историјским, етнографским и практичним политичким потребама српски пројекат Старе Србије који је послат у престоницу Царске Русије у погледу њених јужних граница подразумевао је територије јужно од реке Бистрице до места њеног уливања у Егејско море, приморје са Солуном до тачке уливања

³ Константин Николајевић (Остружница, 1821 – Боксег, Аустроугарска, 1877), српски дипломата и историчар (*Народна енциклопедија СХС*, 2010: III, 75–76).

⁴ Светозар Марковић (Зајечар, 1846 – Трст, 1875), новинар, књижевник и социјалистички теоретичар. Под утицајем руских социјалиста постаје критичар режима и бирократског система у Кнежевини Србији. Његова друштвено-политичка мисао послужила је многим српским интелектуалцима да прошире своје политичке видике док су се прваци Народне радикалне странке издавали за настављаче Марковићеве идеје. Важио је за великог просветитеља Србије XIX века (*Народна енциклопедија СХС*, 2010: II, 690).

⁵ Васо Пелагић (Горњи Жабар, 1833 – Пожаревац, 1899), просветни радник, народни лекар, раднички трибун и заговорник утопистичког социјализма код Срба (*Мала енциклопедија Просвета*, 1986: 958).

⁶ Јован Ристић (Крагујевац, 1831 – Београд, 1899), један од највећих српских државника XIX века. Два пута је обављао дужност намесника у име српских малолетних владара, кнеза Милана Обреновића и, касније, његовог сина, краља Александра Обреновића. Заслужан је за доношење Намесничког устава из 1869. године. Био је оснивач Либералне странке, члан Српске краљевске академије и представник Кнежевине Србије на Берлинском конгресу (Љушић, 1997: 622–623; Mekenzi, 2004).

реке Струме и од поменуте тачке реком Струмом даље на север (Ристић, 1898: 113). Како је сам Јован Ристић наглашавао, код поменутих географских оквира Старе Србије радило се не само о етничким и историјским просторима, већ и о покушају обезбеђивања природних стратегијских граничних линија не би ли се омогућила лакша организација одбране српске државе. Вероватно се у таквој врсти поимања граница Старе Србије солунско залеђе, долина реке Месте и Струме могу довести у питање, али то не важи за области османског Скопског санџака из којих су српском кнезу 1878. године стизали писани народни апели за ослобођење и присаједињење Кнежевине Србији (Хаџи-Васиљевић, 1906: 171–173; Антић, 2013: 320), слично као што је то у ранијим годинама, пре ослобођења чинило становништво нишког, лесковачког, врањског и других крајева.⁷

Државном врху Краљевине Србије било је потпуно јасно да питање Старе Србије и Македоније нема само географски, већ и снажан геостратешки и геополитички значај. Моравско-вардарска долина као најважнија комуникациона линија између Средње Европе и Медитерана сматрана је плућима српске државе. Њеном блокадом, услед снажне аустроугарске доминације са севера, Србија би остала потпуно изолована. Сходно таквом уверењу многи политички прваци су путем патриотских друштава и удружења активно радили на јачању српског присуства у Јужној Старој Србији и Македонији. Стога је и након седам година од Берлинског конгреса Милутин Гарашанин као председник српске владе изнео стратегију о будућим активностима Краљевине Србије у неослобођеним српским крајевима Османског царства под насловом: „Упутство за одржавање утицаја Србије у Македонији и Старој Србији” (Недељковић, 2015: 52–53). То довољно сведочи да је став званичног Београда према Јужној Старој Србији и Македонији које су сматране српским земљама последњих деценија XIX века добио једну ширу геополитичку димензију, са императивом очувања националне свести тамошњих Срба и припреме за њихово ослобођење и присаједињење.

Наравно, треба поменути и да су ставови српских влада и политичког врха по питању Јужне Старе Србије и Македоније били дијаметрално различити са ставовима влада и политичара у Софији и Атини. Бугари су својатали Македонију и протезали њене границе до Шар-планине и Скопске Црне Горе оспоравајући јужне границе Старе Србије и инсистирајући да њима треба припасти област Скопског санџака, Битољског и Солунског вилајета, док су Грци последње две османске територијално-управне јединице видели у саставу своје „Грчке Македоније” (Хаџи-Васиљевић, 1906: 53). Тако супростављени ставови балканских земаља додатно су компликовали и усложњавали питања Македоније као посебан проблем у оквиру великог Источног питања.

Мишљење српске науке поткрепљено емпиријским сазнањима није пуно одударало од наведеног народног и политичког става. Отац новије српске историографије Јован Рајић⁸ и један од првих српских географа Павле

⁷ Архив Српске академије наука и уметности, Београд (у даљем тексту: Архив САНУ), 8795.

⁸ Архимандрит Јован Рајић (Сремски Карловци, 1726 – Ковиљ, 1801), српски историчар, писац и педагог. Један од зачетника модерне српске историографије (*Народна енциклопедија*

Соларић⁹ сматрали су Македонију саставним делом српских земаља. На карти Саве Текелије¹⁰ из 1805. године, у српске крајеве су, поред косовске равнице, улазили још и Скопље, Кратово и Ћустендил¹¹, док је *Земљопис од Србије* барона Роткирха такође приказао границе Србије које су обухватале територију Македоније. Српски филолог и књижевник Вук Караџић у свом *Рјечнику* из 1852. године, који у време када настаје има својеврсну етнографско-енциклопедијску улогу, истиче да су реке Вардар и Црни Дрим, области Горњи и Доњи Полог, као и места Кратово, Куманово, Кичево, Прилеп, Тетово и Дебар у Старој Србији (Ђорђевић, 1929: 132–133; Стојанчевић, 2004: 23–25). Говорећи о Прилепу, Вук каже: „Прилип, град у Старој Србији, за који се пјева и приповиједа да је у њему живио Марко Краљевић”, док о Тетову каже следеће: „Тетово, мјесто у Старој Србији к југоистоку. Турци у Тетову говоре Турски и Арнаутски, а Хришћани Српски, и то боље него и у Крчави и у Гостивару. Око Тетова има села у којима су људи од закона Турскога а говоре Српски” – што по њему сведочи о српском карактеру поменутих места (Караџић, 1852: 592, 737).

Као што је код других балканских народа постојала различита перцепција просторног оквира историјско-географске области Македонија, тако је и код самих Срба северна граница Македоније, односно граница између Старе Србије и Македоније била непрецизно дефинисана. Сматрало се да Македонија и Стара Србија представљају једну целину, да су обе прожете јаким српским историјским наслеђем, те да не захтевају посебно разграничење. Тек ће последњих деценија XIX и почетком XX века српски интелектуалци почети са исцрпним истраживањима и издавањем научних публикација посвећених територијалном оквиру, границама, етнографским и језичким особеностима Старе Србије и Македоније.

Међу првима био је књижевник Ђорђе Поповић Даничар, који је на молбу министра Јована Ристића, користећи се документима Министарства иностраних дела, 1878. године сачинио елаборат, а нешто касније и расправу под називом *Стара Србија* (Поповић – Даничар, 1878). У њој је образложено историјско право Србије на ослобођење територија османског Косовског вилајета и њихову интеграцију у оквире својих државних граница, јер се радило о областима које су одвајкада биле део српског етничког простора (Војводић, 2007: 85–86). Још једно значајно име у научној и културној јавности тадашње Србије, Владимир Карић¹², познати српски географ и публи-

⁹ Павле Соларић (Бјеловар, 1779 – Венеција, 1821), српски географ, лингвиста, археолог и песник.

¹⁰ Сава Текелије се бавио идејом о обнови српске државе на Балкану (Милосављевић, 1998).

¹¹ Архив САНУ, 9262/59, 26.

¹² Владимир Карић (Светлић, 1848 – Баден у Тиролу, 1894), географ, дипломата и публициста. Објавио је више публикација, од којих издвајамо: *Земљопис* (1879), *Српска земља* (1882) и капитално дело *Србија* (1887). Као начелник Просветно-политичког одељења Министарства иностраних дела Краљевине Србије, и касније као конзул Србије у Скопљу, предано је радио на унапређењу положаја српског народа у Турској (Војводић, 1998: 273–279; Ковачевић, 1979: 145–147).

циста, у свом делу *Српске земље* настојао је да дефинише граничне линије Османског царства, унутар којих је био заступљен српски живаљ. Карић износи став да су се у оквиру тих граница налазили простори Старе Србије и једног дела Македоније које је назвао „Српском Македонијом” (Војводић, 1999: 5–6). Његов и рад Ђорђа Поповића Даничара подстакли су друге српске интелектуалце да се упусте у научну анализу и проучавање још неослобођених јужних српских крајева.

Тако је српски историчар, филолог и државник Стојан Новаковић¹³, започевши дипломатску каријеру 1886. године на месту посланика Краљевине Србије у престоници Османског царства, посветио свој научни рад проучавању Старе Србије и Македоније, док је политички ангажман усмерио ка утврђивању српског карактера поменутих области и враћању спољнополитичке оријентације Београда на некадашње језгро српске државности у правцу моравско-вардарског слива (Војводић, 1995: 553, 554). Током свог првог одласка за Цариград 1886. године, Новаковић је своје забелешке са тог путовања преточио у изванредан путопис *С Мораве на Вардар*, у којем потврђује мишљење о српском присуству у Македонији и уз констатацију: „као што је Србија низ Мораву, тако је у обрнутом правцу Македонија пружена низ Вардар”. Он је закључио да моравско-вардарска долина представља једну природну целину и важну артерију балканског простора. Истицао је и сродност језика Срба и становника Македоније и сличности њихове акцентуације, фонологије и лексике (Новаковић, 1906: 49–50, 264–265).

Са положаја српског дипломате у Цариграду Стојан Новаковић је координирао политичко, културно-просветно и пропагандно деловање Србије на просторима европске Турске и заступао тезу да се у континуитету са прошлошћу може задобити историјски легитимитет за проналажење прихватљивог решења када су у питању простори Македоније. Ти простори су по њему јужни делови старе српске средњовековне државе у којој су подизани древни манастири и цркве Немањића и немањићке властеле. Дубоко свестан снажног присуства српске средњовековне културе и духовности на овим просторима, Новаковић је иза себе оставио велики број радова посвећених том питању. Као изврстан познавалац генезе политичких проблема и прилика у Турској, кроз једно од својих дела под насловом *Балканска питања* обрачунао се са агресивном бугарском пропагандом, која је српске историјске и духовне тековине у Македонији својатала, чиме је пружио важан научни допринос у дефинисању њеног српског обележја (Новаковић, 1906: 259–280).

¹³ Стојан Новаковић (Шабач, 1842 – Ниш, 1915), српски филолог, историчар, политичар, професор Велике школе у Београду и председник Српске краљевске академије. Био је један од оснивача Напредне странке и у различитим периодима обављао функције министра просвете, унутрашњих дела, председника владе Краљевине Србије. У време ангажовања у дипломатији посебну пажњу придавао је питању побољшања положаја својих сународника под турском влашћу и њиховог ослобођења. Дао је велики допринос отварању српских школа и конзулата на европским просторима Османског царства насељеним Србима (*Народна енциклопедија СХС*, 2010:III, 101–104).

На сличном задатку нашао се и утемељивач савремене науке о географији код Срба, Јован Цвијић.¹⁴ Он је ради истраживања географско-геолошких особина Јужне Старе Србије и Македоније у периоду од 1898. до 1901. године у више наврата путовао крајевима европске Турске и вршио испитивања на просторима Солунског, Битољског и Косовског вилајета. Као резултат његовог рада настало је капитално научно дело *Основи за географију и геологију Македоније и Старе Србије* у којем Цвијић, посматрајући две области као једну физичку целину, анализира спољне везе и светски значај њиховог географског положаја и комуникационих линија. Према његовим испитивањима, природна граница Старе Србије и Македоније изгледала би овако: „Од планине Мокре хвата се Козјег Ртња, затим иде развођем између Белог Дрима и Дрима до става Црнога и Белог Дрима тако да слив Белог Дрима припада Македонији и Старој Србији. Од става оба Дрима граница је сам Црни Дрим до ушћа своје притоке Пискупштине, а затим развође између те реке и Црног Дрима, планина Јабланица. Од Јабланице граница иде на планину Мокру, развође између Шкумбије и Охридског језера, па се онда хвата развођа између Девола и Преспанског језера. Даље се граница наставља на развођу између Бистрице и Девола док не избије близу села Нестрам на реку Белицу. Сама Белица, а затим Бистрица су даље границе Македоније и Старе Србије. Близу села Арапи граница се пење са Бистрице на планину Вунаса, па на развође између Бистрице и Сарандопороса, одатле на развође између реке Мавронери и Бистрице, затим на планинско било на коме је манастир Макрирахи и изађе на ушће Бистрице у Солунски Залив. Одавде граница иде на север све обалом Солунског Залива до рта Карабуруна. Од Карабуруна граница је развође између Василике и речице Каламарије, од овог силази на село Ајвасил на Ајвасилском језеру. Од Ајвасила граница иде јужном и источном обалом Ајвасилског језера, затим испада на село Сарај и реку Ири-Дере, па онда иде том реком до њеног ушћа у Бешичко Језеро. Одатле је граница јужна обала Бешичког Језера и отока његова до Орфанског Залива. Даље граница Македоније и Старе Србије иде на север обалом Орфанског Залива, затим обалом Кавалског Залива до ушћа Месте. Од овог ушћа граница је сама Места” (Цвијић, 1995: VIII, 19–21, 67–68).

Видимо да је Цвијић дефинисао оквире Македоније и Старе Србије као границу једне географске целине. У тако оивиченом простору према колоквијалној подели македонске регије из друге половине XX века могле су бити смештене и Вардарска и Пиринска и Егејска Македонија. Међутим, када је у питању граница између области Старе Србије и историјско-географске Македоније, онда Цвијић сматра да се права Македонија у територијалном погледу подудара са границама Солунског и Битољског вилајета и

¹⁴ Јован Цвијић (Лозница, 1865 – Београд, 1927), професор географије и ректор београдског Универзитета, оснивач Српског географског друштва, председник Српске краљевске академије, почасни доктор Универзитета Сорбона и Карловог универзитета у Прагу. Сматра се једним од утемељивача српске географије. Бавио се геоморфолошким, хидрографским, антропогеографским, етнографским и етнопсихолошким проблемима земаља Балканског полуострва (*Народна енциклопедија СХС*, 2010: IV, 879–880).

да обухвата јужне и централне делове Балкана који се наслањају на Пелеш и Егејско море. По њему, јужна граница Старе Србије, односно северна граница праве Македоније, налази се на средњем Вардару, јужно од Скопске области (Терзић, 1997: 108).

Користећи картографску методу као примарну и додајући јој историјску, етнографску и лингвистичку као секундарне, Цвијић је закључио да појам Старе Србије није створен ради националних претензија, те да се јужне границе Старе Србије не могу ограничити само на територију Косова и Метохије, већ да морају ићи преко Шар-планине и обухватити целокупну област Косовског вилајета. Ако узмемо у обзир то да су старе карте настајале у неутралним европским земљама и да нису цртане емотивно под утицајем различитих аспирација, као што је то случај са картографијом и литературом с краја XIX и почетка XX века, онда употребу картографског метода уз додатну подршку етнографског и лингвистичког можемо сматрати поузданом (Цвијић, 2000: 108–109).

На европским картама које су настајале у периоду од XVI до XIX века Скопље није приказивано као део македонске регије, већ као најистуренија јужна српска тачка. Како смо у претходном потпоглављу дефинисали географски оквир Скопског санцака као управне јединице Косовског вилајета из 1879. године, на основу Цвијићевог става да су јужне међе Косовског вилајета заправо јужне границе Старе Србије, можемо донети закључак да су се области око Скопља, Куманова, Криве Паланке, Кочана и Кратова налазиле унутар Старе Србије (Цвијић, 2000: 110). Тако формиран став поткрепљујемо и мишљењем филолога Василија Ђерића¹⁵ да је народ Кратова, Скопља и Овчег Поља своју земљу називао српском и да је српско име било вековима присутно на тим просторима.¹⁶ Слично мишљење о припадности Скопског санцака територији Старе Србије имао је ученик Јована Цвијића, Јевто Дедијер¹⁷, који у свом делу *Нова Србија* ове крајеве назива Скопском Старом Србијом, док за остатак територија Вардарске Македоније које су се после 1913. године нашле у саставу Краљевине Србије, употребљава термин Нова Србија (Дедијер, 1913: 6).

Јован Хаџи-Васиљевић¹⁸ јасно разликује јужну и северну Стару Србију, али када су у питању граница Старе Србије и Македоније као једног географског појма и целине, он их смешта у територијалне оквире Косовског, Битољског и Солунског вилајета и његово се мишљење о простору који подразумева тај географски појам углавном поклапа са научним мишљењем

¹⁵ Василије Ђерић (Кореница, 1867 – Кореница, 1931), професор грчког језика и књижевности на београдском Универзитету. Бавио се историјом, словенском филологијом и лексикографијом (Станић, 2011: 89–101).

¹⁶ Архив САНУ, 9262/59, 9–31.

¹⁷ Јевто Дедијер (Чепелица, 1880 – Сарајево, 1918), доцент географије на београдском Универзитету (*Народна енциклопедија СХС*, 2000: I, 569–570).

¹⁸ Јован Хаџи-Васиљевић (Врање, 1866 – Београд, 1948), српски историчар, етнограф и књижевник. Посебну пажњу у свом раду посветио је истраживању Јужне Старе Србије и Македоније (Стојанчевић, 1997: 165–176).

Јована Цвијића. Када је пак у питању разграничење између Старе Србије и праве Македоније, Хаџи-Васиљевић овчеполске пределе и области до Штипа и Велеса третира као саставни део Јужне Старе Србије. Нарочито наглашава важност Овчег поља као граничне тачке између ове две области и наводи: „Од свих поља и низија за српски народ најважнија су у овим пределима Косово поље и Овче поље. Ако Србија не прошири своје границе и на Косово поље, никад неће остварити најсветије народне идеале, уједињење Српства, а ако не присаједини Овче поље, никад неће повратити себи онај значај који је имала српска држава у средњем веку” (Хаџи-Васиљевић, 1906: 57–58). У заступању својих научних погледа о јужним областима Старе Србије он одлази и корак даље, те објављује две посебне капиталне студије о Кумановској и Скопској области као саставним деловима Јужне Старе Србије.

Дела Хаџи-Васиљевића нису била усамљена. Старом Србијом и Македонијом на размеђи векова бавили су се и други српски интелектуалци осликавши српски карактер поменутих области, а нарочито оних које су се простирале северозападно од дијагонале Овче Поље – Охрид. Међу њима можемо поменути историчара Милоша С. Милојевића, дипломату Михаила Ристића¹⁹, дипломату и новинара Светислава Симића²⁰, архимандрита Нићифора Дучића (Дучић, 1896), филолога Александра Белића (Белић, 1912: 665-673) и друге.

Проблем историјског значења и географског оквира Старе Србије и Македоније био је у жижи интересовања и савремених српских историчара. Констатујући да је „данас готово заборављено историјско-географско име Стара Србија које носи у себи сву драматику српске историје: од самог настанка имена, постепеног ширења и обликовања представа и знања о овој српској земљи – до нестајања имена и његове замене другим административно-управним или политичким именом” (Терзић, 2012: 17), академик Славенко Терзић дефинише Стару Србију као централни простор средњовековне српске државе који услед неповољних политичких околности није ушао у састав новооснованог државног језгра – Кнежевине Србије (Терзић, 1997: 92). Она за њега представља и старо средиште српског народног живота. По питању границе Старе Србије са историјско-географском Македонијом, Терзић заступа став да се линија њиховог разграничења може поставити на јужној међи Скопско-тетовске области (Терзић, 2012: 9).

¹⁹ Куманово, Скопље, Приштину, Прилеп и остале делове тадашње европске Турске у којима живе Срби, дипломата Михаило Ристић у свом извештају насталом 1892. године након пропутовања овим крајевима назива још и *турском Србијом*. Види: Архив САНУ, 14243/264. Бавећи се националним питањем у Јужној Старој Србији и Македонији, он је под псеудонимом „П. Балкански” оставио значајне радове посвећене тој проблематици.

²⁰ Светислав Симић (Ужице, 1865 – Лезен, 1911), српски дипломата, новинар и истакнути национални радник. Био је један од великих помагача српске четничке акције у окупираним јужним крајевима. После више година наставничке службе у марту 1894. године постао је секретар Министарства спољних послова, а затим и српски конзул у Приштини. Од јула 1904. године именован је за дипломатског представника Краљевине Србије у Софији и на том положају је остао све до одласка на лечење у Швајцарској. Писао је под псеудонимом Павле Орловић (Дучић, 1911: 525–530).

Готово идентичног је мишљења и академик Михаило Војводић, који под Старом Србијом подразумева део територија некадашње средњовековне српске државе које су чиниле њено језгро, а након 1878. године остале изван граница Краљевине Србије. „То је била област чији су северни део чинили Косово и Метохија, Новопазарски санџак, а јужни део представљала северна Македонија, тј. области јужно и западно од Шар-планине са Скопљем, Кратовом, Кумановом, Овчим пољем, Тетовом и крајевима на југозападу (гостиварски, кичевски и дебарски крај). Тој држави припадали су још и велешки и прилепски крај, као и део Македоније који се простирао јужно и југоисточно од Старе Србије” (Војводић, 1992: 35).

Имајући све наведено у виду, можемо констатовати да је према мишљењу српске научне елите током XX века, афирмисана мисао Јована Цвијића да су јужне границе османског Косовског вилајета (1877–1912) заправо линије које одвајају Јужну Стару Србију са једне и Македонију са друге стране. Ако то имамо у виду, онда са правом можемо рећи да је територија данашње Републике Северне Македоније, у историјском смислу, састављена од области Јужне Старе Србије и вардарског дела историјско-географске Македоније.

Извори

1. Архив Српске академије наука и уметности, Београд
ф. Историјска збирка
- Молба Срба из јужне Србије књазу Милошу (8795)
- Заоставштина Василија Ђерића (9262)
- Заоставштина Михаила Ристића (14243)

Литература

1. Антић Дејан. (2013): „Македонско питање на размеђи векова као предмет раздора Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске“, *Радови Филозофског факултета*, бр. 15, књ. 2, Филозофски факултет. Пале, 317–330.
2. Антић Дејан. (2019): „Територијално-административни оквир Косовског, Битољског и Солунског вилајета крајем XIX и почетком XX века“, *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, књ. X, 1/2019, Педагошки факултет. Врање, 55–64.
3. Белић Александар. (1912): „Стара Србија са историјско-језичке тачке гледишта“, *Српски књижевни гласник*, књига XXIX, Београд, 665–673.
4. Војводић Михаило. (1998): „Владимир Карић и његово дело – реч-две поводом поновног издања Карићеве *Србије*“, *Историјски часопис*, књ. XLIV (1997), Историјски институт. Београд, 273–279.
5. Војводић Михаило. (1999): „Владимир Карић, српски конзул у Скопљу (1889–1892)“, *Вардарски зборник*, бр. 1, САНУ. Београд, 3–25.

6. Војводић Михаило. (1992): „Србија и македонско питање“, *Историјски гласник*, 1–2 (1990–1992), ИДС: Београд, 33–47.
7. Војводић Михаило. (2007): „Србија и Срби на Косову и Метохији од Берлинског конгреса до Балканских ратова“, *Зборник радова: Косово и Метохија. Прошлост, садашњост и будућност*, САНУ. Београд, 85–94.
8. Војводић Михаило. (1995): „Стојан Новаковић у спољној политици Србије“, *Зборник радова: Стојан Новаковић. Личност и дело. Поводом 150-годишњице рођења (1842–1992)*, САНУ. Београд, 553–585.
9. Дучић Јован. (1911): „Светислав Симић“, *Српски књижевни гласник*, књига XXVI, СКЗ. Београд, 525–530.
10. Дучић Нићифор. (1896): *Рашко-призренска митрополија и национално-културна мисија Краљевине Србије у Старој Србији и Македонији*, Београд.
11. Ђорђевић Тихомир. (1929): *Македонија*, Београд.
12. Екмечић Милорад. (1987): „Гарашанин, Чарториски и Мађари 1848–1849. године“, *Зборник радова: Српско–мађарски односи и сарадња 1848–1867*, САНУ. Београд, 1–56.
13. Екмечић Милорад. (2008): *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Завод за уџбенике. Београд.
14. Иванић Иван. (1908): *Македонија и Македонци. Опис земље и народа*, књига II, Нови Сад.
15. Јовановић Слободан. (1933): *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1958)*, Београд.
16. Караџић Вук. (1894): *Српске народне пјесме*, књ. III, Београд.
17. Караџић Вук. (1852): *Српски Рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.
18. Ковачевић Иван. (1979): „Владимир Карић и његов утицај на конституисање етнологије у Србији“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 43, Етнографски музеј. Београд, 145–169.
19. Љушић Радош. (1991): „Илија Гарашанин о српској државности“, *Зборник радова: Илија Гарашанин (1812–1874)*, САНУ. Београд, 129–165.
20. Љушић Радош. (1997): „Ристић Јован“, *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 622–623.
21. Љушић Радош. (1993): *Књига о Начертанију*, БИГЗ. Београд.
22. *Мала енциклопедија Просвета*. (1986): књига 2, Просвета: Београд.
23. Мекензи М. и Ирби А. П. (1868): *Путовање по словенским земљама Турске у Европи*, превео: Ч. Мијатовић, Београд.
24. Mekenzi Dejvid. (2004): *Jovan Ristić, evropski državnik*, Beograd.
25. Милосављевић Вера. (1998): *Сава Текелија и српска мисао*, књ. II, Мировислав: Београд.
26. *Народна енциклопедија СХС*³. (2010): књ. I – IV, приредио: Станоје Станојевић, Нови Сад.
27. Недељковић Славиша. (2015): „Српски народ у Старој Србији и Македонији у националним плановима Краљевине Србије (1885–1889)“, *Зборник радова: Државност, демократизација и култура мира (Наука и савремени Универзитет 4)*, Филозофски факултет. Ниш, 51–66.

28. Новаковић Стојан. (1906): *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву (1886–1905)*, Београд.
29. Попов Чедомир. (2007): *Велика Србија. Стварност и мит*, Издавачка књи-
жарница Зорана Стојановића. С. Карловци – Нови Сад.
30. Поповић – Даничар Ђорђе. (1878), *Стара Србија*, Београд.
31. Ристић Јован. (1898): *Дипломатска историја Србије за време српских ра-
това за ослобођење и независност 1875–1878*, књ. II, Београд.
32. Станић Миле. (2011): „Радови Василија Ђерића о Старој Србији и Македо-
нији“, *Вардарски зборник*, бр. 8, САНУ. Београд, 89–101.
33. Стојанчевић Владимир. (1991): „Гарашанинова политика ослобођења Срба
у Турској. Концепција, методи, резултати“, *Зборник радова: Илија Гараша-
нин (1812–1874)*, САНУ. Београд, 389–394.
34. Стојанчевић Владимир. (1997): „Јован Хаци-Васиљевић историчар Срба у
Турској“, *Братство*, I, Друштво Св. Саве. Београд, 165–176.
35. Стојанчевић Владимир. (2006): „Учешће Срба из македонских крајева у
Првом српском устанку“, *Вардарски зборник*, бр. 5, САНУ. Београд, 55–68.
36. Стојанчевић Владимир. (2004): *Срби у Македонији*, Историјски архив. Кру-
шевац 2004.
37. Spencer Edmund. (1851): *Travels in European Turkey*, vol. 1, London.
38. Терзић Славенко. (1997): „Стара Србија – настанак имена и знања и њој до
1912“, *Историјски часопис*, књ. XLII–XLIII (1995–1996), Историјски инсти-
тут. Београд, 91–110.
39. Терзић Славенко. (2012): *Стара Србија (XIX – XX век) Драма једне цивили-
зације. Рашка, Косово и Метохија, Скопско-тетовска област*, Православна
реч. Нови Сад–Београд.
40. Ћоровић Владимир. (1990): *Велика Србија – Уједињење*, КИЗ Култура.
Београд.
41. Хаци Васиљевић Јован. (1906): „Стара Србија и Македонија са гледишта
географског, историјског и политичког“, *Братство*, бр. XI, Друштво Св.
Саве. Београд, 49–149.
42. Хаци-Васиљевић Јован. (1906): „Устанак Срба у Кумановској и Паланачкој
кази у 1878. години“, *Братство*, бр. XI, Друштво Св. Саве. Београд, 150–204.
43. Цвијић Јован. (1995): *Сабрана дела (Основи за географију и геологију Ма-
кедоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, су-
седним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру и северној Арбанији)*, књига 8,
Завод за уџбенике. Београд.
44. Цвијић Јован. (2000): *Сабрана дела (Говори и чланци)*, књига 3, том I, Завод
за уџбенике. Београд.
45. Яastreбовъ Иван. (1886): *Обичай и пѣсни турецких Сербовъ*, С. Петерс-
бургъ.

SOUTHERN OLD SERBIA AND MACEDONIA IN THE VIEWPOINT OF SERBIAN POLITICAL AND SCIENTIFIC THINKERS

Summary: *From the beginning of the 19th century until the first half of the 20th century, Southern Old Serbia and Macedonia were areas of exceptional geopolitical and geostrategic importance for the Serbian political elite. And the wider Serbian public of that time perceived the mentioned regions as the cradle of medieval Serbian statehood and the old land of the Nemanjic rulers. Our paper presents the view of Serbian state and national politics, as well as prominent political figures on the importance and geographical framework of Southern Old Serbia and Macedonia during the 19th and the first decade of the 20th century. We dedicated special attention to the analysis of the attitudes of the Serbian intellectual elite, which during the 20th century was engaged in the study of the mentioned regions through the prism of social and humanistic sciences.*

Keywords: *South Old Serbia, Macedonia, Ottoman Empire, Serbian lands, Kosovo vilayet.*